

Seterbrukaren

Skrift frå Norsk seterkultur – Nr. 1 Mars 2012 – 15. årgang

Norsk

Seterkultur

Seterbrukaren

kjem som vanleg ut med ei sommarutgåve i juni. Frist for stoff er 20. mai.

Bruk bladet

Bruk bladet til å gjera kjent sommarens seterarrangement. Nokre ord og gjerne eit par foto er alt vi treng – sendt oss pr. post eller e-post.

Styret:

Katharina Sparstad, leiar
Tlf. 990 09 584
katharina.sparstad@valdres.no
2975 Vang i Valdres

Siv Eggen, nestleiar
7760 Snåsa, tlf. 48 10 27 85
sbeggen@msn.com

Odd Arne Espeland, Jondal
5627 Jondal, tlf. 53 66 84 80, faks 53 66 82 55
odar-esp@online.no

Bjørn Karsten Ulberg
Tlf. 97 61 09 89
3358 Nedre Eggedal
bkulberg@broadpark.no

Marit Skjelstad
marit.skjelstad@tine.no
(Repr. landbrukssamvirket)

Varamedlemmer
Nanfrid Røysland
3656 Atrå, tlf 90 75 11 16
sigmund@selstali.com

Mari Søbstad Amundsen
tlf. 920 59 571
Lille Bislett 8, 0170 Oslo
marisobstad@gmail.com

Jorunn Hagen
911 81 348
Kråbøsstuguvegen 22
2635 Tretten

Utgjevar:

Norsk Seterkultur, 6214 Norddal

telefon 70 25 91 77
telefaks 70 25 91 57

E-post: seter@seterkultur.no
www.seterkultur.no

Bankgiro: 2367 20 51169
Organisasjonsnr. 879270642
Redaktør: Jostein Sande
Førtrykk: Stordfjord Bladlag AS
Trykk: Birkeland trykkeri

ISSN 1501-6803

Seterbrukaren kjem ut fire gonger i året.

Framsidedfoto: Veltsetra, Tormod Lillebror Vasaasen

Når "spotlightane" blir sløkt

Historisk har seterdrifta vore svært viktig for landbruket i landet vårt. Også i dette bladet får vi dette dokumentert i omtalen av setring på Hedmarken og i Øyer. Avviklinga av seterdrifta gjekk fort etter 1945, og driftsforma forsvann på ein måte både frå landbrukspolitikken og ålmenn omtale og medvit. Likevel, mange heldt fram og i nokre bygder har dei fleste bruka med mjølkproduksjon setra til denne tid. – Etterkvart oppdaga både einskildpersonar og fagmiljø at vi sto i fare for å miste ei viktig driftsform og ein verdfull kulturarv. I tillegg førte ein gryande interesse for kulturlandskap, biologisk mangfald, matkultur, bygdeturisme og berekraftig landbruk til at det på ny vart fokus på stølsdrifta. Institusjonar og organisasjonar kom opp med større og mindre prosjekt, mange offentlege millionar vart stilt til disposisjon – og med innføringa av tilskot til setring kom driftsforma innatt i landbrukspolitikken. Og ikkje nok med det, i 1999 vart stølsdrifta for første gong i historia organisert! Initiativet til det prosjektet som munna ut i skipinga av Norsk seterkultur (NSK) vart teke tidleg på 1990-talet, og det heile vart drege i gang som del av eit nasjonalt seterprosjekt i 1997. – Seterprosjekta har kome og gått, mykje kompetanse og kunnskap er bygd opp – og i omfangsrrike slutt rapportar blir det peika på vegen vidare. Utfordringa med prosjekt og prosjektaktørar er at fokus er sterkt tidsavgrensa, og kva skjer når "spotlightane" blir sløkt? Det er da det trengst nokon som følgjer opp og kontinuerleg held trykket oppe for at rammevilkåra både skal haldast vedlike og gjerne gjerast betre. Norsk seterkultur har hatt og har den rollen, som pådrivar i landbrukspolitikken og som påverkar overfor opinionen. Tiltak knytt til stølsdrifta blir møtt med velvilje, men verkemiddel som tilskot til setring og støtte til næringsutvikling kjem ikkje av seg sjølv. Fokus og interesse kan skifte – og da er det viktig at nokon syter for at "spotlightane" lyser!

Foto: Marianne Dale Espe

Jostein

Nasjonal stølskonferanse på Fagernes

11.-12. mai går årets nasjonale stølskonferanse av stabelen på Fagernes, og der bør alle seterinteresserte delta! Fylkesmannen i Oppland og Norsk Seterkultur arrangerer nasjonal stølskonferanse på Quality Hotel & Resort Fagernes fredag 11.mai og laurdag 12. mai 2011.

Målet med konferansen er å inspirere og motivere stølsbrukarane. Andre målgrupper er tilsette i landbruksforvaltninga og rådgjevarar i landbruket. Konferansen er open for alle interesserte.

Framtidsretta tilpassing av stølsdrifta går som ein raud tråd gjennom heile konferansen. Hovudtema på fyrste dag er stølsmjølk som spesialprodukt og stølsdrift som framtidsretta tilpassing. Dagen vert avslutta med

gruppearbeid og meningsutveksling. Dag to vert det lagt vekt på å formidle praktisk og nyttig informasjon til stølsbrukarane, m.a. knytt til produksjonslokale og fjøsløysingar på stølen. Det blir også sett søkelys på kva vi kan lære av stølsdrifta i andre europeiske land

Konferansen vert avslutta med ein sekvens vedrørende framtida til Norsk Seterkultur, og kva denne organisasjonen skal bidra med framover.

Foredragshaldarane er stølsbrukarar, andre sjølvstendig næringsdrivande og representantar for organisasjonar og frå viktige offentleg etatar.

Program og meir informasjon om konferansen finn du side 11 og på www.seterkultur.no

Det blir med dette kalla inn til Årsmøte Norsk Seterkultur 2012

Sted: Quality hotell, Fagernes hotell. **Tid:** 12. mai 2011 kl 15.00 – 17.00

Sak 1. Konstituering av møtet
Sak 2: Godkjenning av sakliste og innkalling
Sak 3 Årsmelding
Sak 4: Rekneskap
Sak 5: Forslag til kontingent og kontingentklasser
Sak 6 Vedtekter

Sak 7 Innkomne saker
Sak 8 Aktivitetsplan for 2012/2013
Sak 9 Budsjett
Sak 10 Valg

Påmelding innan **15. april 2012** til:
ks@valdres.no / seter@seterkultur.no

Seter og turisme er positivt for kulturlandskap og biologisk mangfold.

Turismen bevarer tradisjonelt seterlandskap

For ett år siden forsvarte Anne-Katrine Brun Norbye sin doktorgradsavhandling i sosial antropologi om stølsliv i Hallingdal.

Tittelen på avhandlingen er **En fornemmelse av støl**. Om meningsdannelse av sted og moderne stølsliv i Hallingdal, Norge og handler om stølen som både et moralsk og et erfart sted. Det råder en sterk norsk kulturell holdning til stølen og fjelljordbrukslandskapet samtidig som stedet får betydning gjennom praksis og sanseerfaringer på stølen.

Nå er Norbye godt i gang med et nytt seterprosjekt. Prosjektet er en del av et større prosjekt om relasjoner til biologisk mangfold (Cultures of Biodiversity - perceptions and practises) ved Sosial antropologisk institutt ved Universitetet i Oslo og er finansiert av Norges Forskningsråd. Hun fortsetter å studere hvordan bønder og budeier driver seterdrift. I sommer var hun i Nord Trøndelag fordi det er stedet i Norge hvor antall setre øker og ikke minker. På grunn av støtteordningene i regionalt miljøprogram har flere bønder tatt opp igjen seterdriften og produserer først og fremst turisme.

”Det var utrolig spennende å lære hvordan det er mulig å drive nye besøkssetre og hvilke umiddelbare effekter det har på kulturlandskapet. En sammenligning mellom den kontinuerlige stølsdriften i Hallingdal og driften av de nye reetablerte besøkssetrene i Nord Trøndelag viser at eierforhold av landområder, infrastruktur og lokale økosystemer så vel som politisk vilje har stor betydning for det biologiske mangfoldet i

kulturlandskapet.

Jeg har hørt noen bønder og budeier så vel som andre bygdingar kalle besøkssetre, eller setre som produserer turisme i stor grad, for museumsdrift med en negativ konnotasjon. Fra deres perspektiv er det snakk om ekte seterdrift når det produseres melk på setra. I denne forbindelsen har jeg avdekket et paradoks: Setre som produserer turisme vedlikeholder et tradisjonelt seterlandskap med mer biologisk mangfold og driver setrene mer tradisjonelt enn såkalte tradisjonelle setre med melkeproduksjon. Hvordan kan det være mulig?

Setre med melkeproduksjon har alle kyr på setra, og ofte på overflate kultivert innmark. Det er stort sett en type dyr, kyr eller geiter, på setra. De nyere setrene som produserer turisme i stor grad har ulike dyr på setra. Noen få kyr for litt melk til foredling og ”klappedyr”, som kaniner, noen kopplam, kje, hest, griser og katter. Det hender at bøndene låner

eller leier ulike dyr for å ha variasjoner og mer å tilby turistene. Siden kyr, geiter, sau og hester spiser ulike planter fra beitet, kan det se ut som at det er turistsetrene som ivaretar det tradisjonelle seterlandskapet med sitt rike biologiske mangfold på best måte.

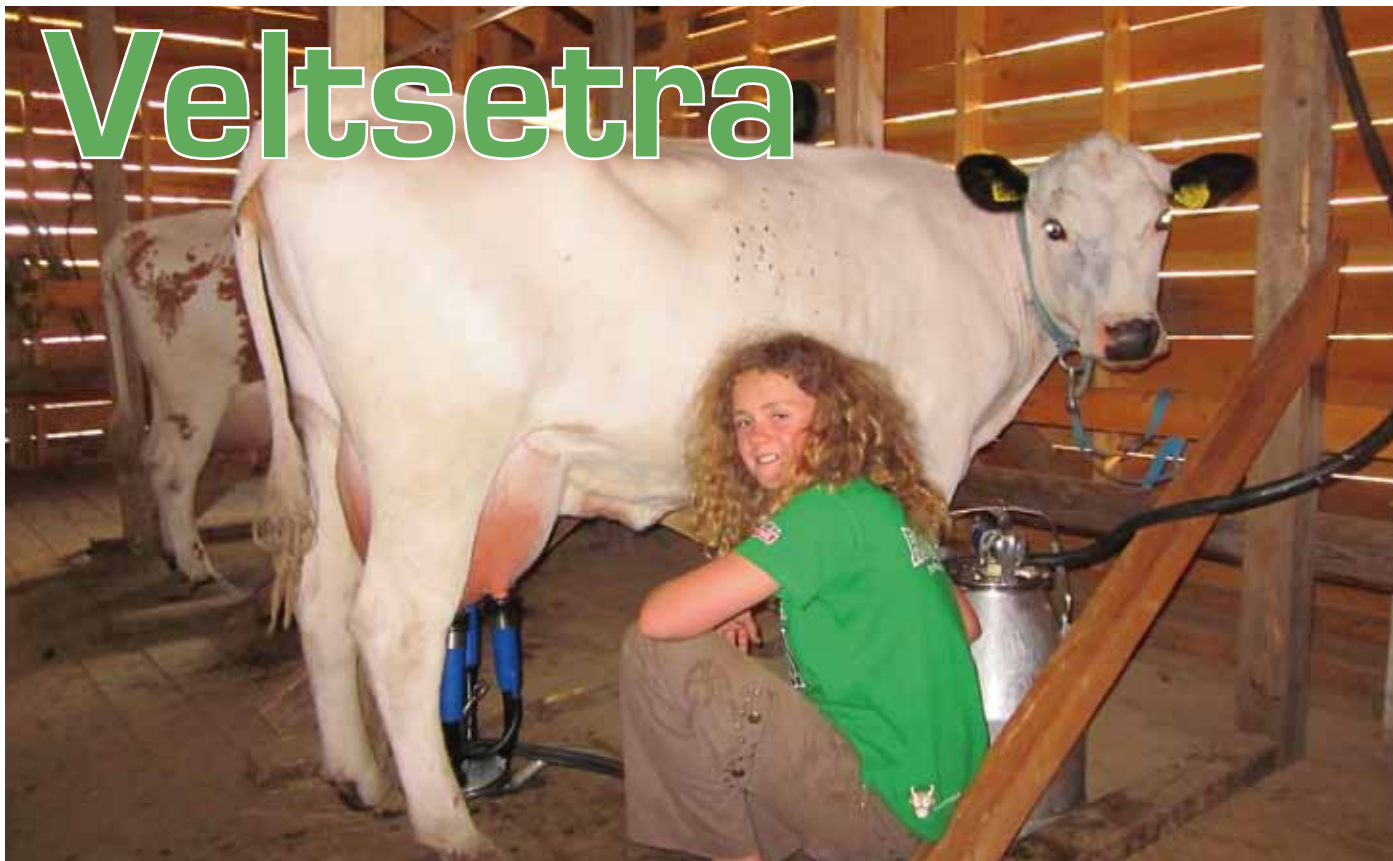
Beskyttelse av fjelljordbrukslandskap er et globalt mål. Dette målet er ikke forenlig med rasjonalisering av jordbruket og fokus på store enheter med monokulturer. Det kan se ut til at det er turismen som skal redde norske bønders muligheter til å ivareta dette landskapet og det biologiske mangfoldet.

I løpet av neste år skal jeg sammenligne seterdrift i Norge med seterdrift i Sveits, Østerrike og Frankrike. Formålet er å finne gode bærekraftige løsninger på fortsatt lønnsom seterdrift i Norge slik at politikerne våre kan forstå at småskalaproduksjon har høy verdi: både økonomisk, biologisk, sosial og kulturell”.

På setrene kan ein få nærkontakt med dyra, viktig for både små og store gjestar.

Veltsetra

Ranja Vasaasen melker Røroskua Kvitfru i nyfjøset på Veltsetra. Reint og lettvindt.

Veltsetra ligger på Hedmarken i Romedal Almenning i Stange Kommune. I Stange er det to almenninger. Den andre er Stange Almenning.

Av Anne Holen

Sjæfen sjøl Lillebror Vasaasen yster pultost i den nyrestaurerte panna på Veltsetra.

Sætring i Romedal Almenning

Sætrene i Romedal Almenning lå som oftest i sætergrender. Det nevnes 24 sætre i Romedal Almenning som Romedalsgardene hadde sæter på. Dette er sætre hvor flere gardar hadde sæter på samme plass. Noen få har vært enkeltsætre. Disse sætrene ble ryddet fra forsten av 1600-tallet og utover. De eldste sætrene ble anlagt i yngre jernalder fra ca. år 700 – 1050. Disse sætrene lå nærmere bygda, i Åsbygda og Vallset. Nyrydninger ble senere ofte lagt ut på disse eiendommene. Gårder med endelse –set eller –seter har vært tidligere sætre. I tillegg kom det finner til Romedal, som også slo seg ned på almen-

ningen. Det ble etterhvert ikke nok beite for dyra, og en del gardar flyttet sætra si, eller sætret utabygds. Det ble derfor søkt om nye beitemarker i Trysil, Sør-Gudbrandsdalen, Sør-Østerdalen og Valdres.

Det ble registrert 144 stôrhus i Hedmarksallmenningene i 1969 og 1970. I Løten og Romedal ble nesten alle sætrene besøkt, mens i de andre almenningene var det bare sporadiske registreringer. I den forbindelse ble byggeskikken godt kartlagt. Sætringa tok slutt på 1950-tallet, bortsett fra to sætre som fortsette med fellessætring.

Mat må dom ha, skar dom vara budeier. En morsom kommentar og et smil ligger alltid på lur hos disse tre. Fra venstre i selet på Veltsetra Ranja Vasaasen, Emilie Vestli, Matja Vasaasen.

Produksjonen

Produksjonen på sætrene på Hedmarken, var smør og pultost. Pultosten var en viktig del i kosten, også mysosten som ble kokt etter at osten ble tatt, var viktig kost både til duppa (klubb og duppe) og som møsmørvelling. Hedmarken er kjent for pultosten. Det er den eldste måten å lagre melk på, og det skal være to områder i Europa der denne produksjonen har vært holdt i hevd i uavbrutt tradisjon. Dette området er på Hedmarken, inn i Nord-Odal og østover til litt innenfor svenskegrensa. I nord strekker dette beltet seg fra nord i Ringsaker og østover, inn i Sør-Østerdalen til Koppang, lenger øst til Trysil/Engerdal og sikkert her litt innenfor svenskegrensen. Men den største produksjonen foregikk på Hedmarken. Dette var en produksjon som gikk langt utover sjøhusholdningen. Pultost har også blitt laget andre plasser, men det har da ikke vært hovedproduksjonen på setra. De gikk over til søtmelksysting og laget andre oster som hovedproduksjon. Det var mange store gårder på Hedmarken, mange skulle ha mat, og produksjonen var stor. Produktene ble hentet og slept hjem ca. hver 2 – 3 uke. Tidligere kløvde de når de gikk til sæters. For de som hadde sætra lengst unna i Almenningen, måtte de ligge over. På den setra som hørte til den gården jeg vokste opp, Opsangen, gikk de rett etter melkinga på ettermiddagen. De gikk til sent på kvelden, og sov noen timer i ei åpen koie. Etter å ha kvilt noen timer, gikk de videre, og kom frem tidlig på dagen neste dag. Smøret ble ofte fraktet i 30 kgs butter med smør, og 20 kgs butter med pultost.

Ikke så skjelden det er musikk på Veltsetra. Kanskje ikke så rart da sjæfen sjøl Lillebror Vasaasen er både komponist og spellemann. På bildet fra venstre: Lillebror Vasaasen, Ranja Vasaasen, Per David Martinen, Tor Egil Simensen, Anette Skullestad.

Budeie Eli Riset og sætereier Tormod Lillebror Vasaasen diskuterer kveldens arrangement. Det arrangeres mye kulturellt ved siden av setringa på Veltsetra som konserter, teater, dans selskaper. Selve setringa skal også være mest mulig på gamlemåten, men tilpasses så godt det lar seg gjøre dagens krav til matlaging. Det er inga skikkelig seter, om det ikke er orntlig setring der, mener setereier og driver Tormod Lillebror Vasaasen. Kulturen står høyt i kurs, og det serveres mye tradisjonell, både av mat og kultur.

Tormod Lillebror Vasaasen kjøpte Veltsetra i 2003. Den tilhørte tidligere Stenberg Søndre. Nå er den lagt til Bjørnsvea. Han har brukt noen år på vedlikehold og reparasjon av stórhuset, som nå står som det var tidligere. I tillegg er det bygd matbu med kjøleaggregat for å oppbevare mat, og i 2009 sto fjøset ferdig. Det blir leid gamle kyr av gamle raser fra Jønsberg Landbruksskole. I tillegg en hest for de som vil ri, og andre mindre husdyr som kopplam, geit og kaniner.

Konseptet med sætring/sæterturisme startet i 2009 og målet er å ha en åpen sæter for å ta vare på og formidle videre den gamle sæterkulturen. Det blir melket for hånd og med maskin, og de har nå begynt å selge sæterprodukter, som smør, rømme og pultost. I og med at Tormod er folkemusiker, er

det naturlig å kombinere sætring og sæterturisme med underholdning utover sommeren. Mange musikere og teaterfolk er med på underholdningen. Og det er faste dager som for eksempel Buferdsdagen og huldrekvelden (bare for damer). På dagtid er det åpent for å komme på setra, og det er muligheter for å kjøpe kaffe, vafler eller spekemat.

Kilder:

Romedal Almenning 1992,
tekst: Odd Magnar Syversen, s.152,153,166,
Elverum Trykk A/S

Ragnar Pedersen 1974,
Hedmarksmuseet og Domkirkeodden,
Seterbruket på Hedmarken s.36,
Mariendals Boktrykkeri A.s, Gjøvik.

**For å se mer av programmet,
gå inn på www.veltsetra.no.**

To gode venner. Etter en avkjølende dukkert i kulpen på Veltsetra, får Olablakken litt kos av Matja Vasaasen.

Setring og utmarksbeite som styr

For matproduksjon i Norge har bruk av utmarksbeite og setring vært en av bærebjelkene opp gjennom historia. Landet vårt har svært lite dyrka mark pr. innbygger, men vi har mye utmark.

Av Jorunn Hagen

Vi vet alle hvilken enorm endring landbruket og melkeproduksjonen har gjennomgått de siste tiåra, og antallet gardsbruk og seter er sterkt redusert. Melkeproduksjonen baseres stadig mindre på lokale ressurser, og større besetninger har gjort tradisjonell seterdrift vanskeligere.

Jeg har vokst opp med seterdrift, og er fortsatt på setra om lag 3 måneder hver sommer med geiteflokken vår.

Setra er en forutsetning for drifta på garden vår

Vi holder til på Holmsetra på Tretten i Øyer kommune, en kommune der det på det meste var ca.260 setre. Setra ligger bare 5 km. bratt opp fra gården, og flytting til og fra, foregår til fots. Sjøl trives jeg også veldig godt på setra, sjøl om sommerværet sist sommer var en prøvelse. De siste 5 åra har jeg hatt ÅPEN SETER 3 kvelder i uka i juli, det er hyggelig å få besøk av folk som vil oppleve setelivet og delta i arbeidet med dyra og ta en prat med budeia.

Geiteflokken vår beiter utmark om dagen, og går på inngjerda beite om kvelden/natta. De kan gå inn når det er styggvær. På høsten får de også gå på etterveksten på dyrka marka rundt setra. Ca. 45% av melkeproduksjonen produseres i beiteperioden. Vi har kjeing i januar.

Det geiteflokken vår høster på utmark anslås til formengden på minst 30 da dyrka mark!

Verdier og muligheter i seterfjellet

Grovforgrunnlaget er for mange minimumsfaktoren, og beitegraset er en gratis og verdifull ressurs. I tillegg kommer trivselen for dyra.

Et annet raskt regneeksempel: Dersom en flokk på 18 kyr høster 6 FEM på utmark i 90 dager utgjør det vel 10000 FEM, det er det samme som ca.10 tonn kraftfor, eller ca. 80-90 rundballer!

En kan derfor konkludere med at seterbruk fortsatt kan ha stor økonomisk betydning for drifta på den enkelte gard.

I dal og fjellbygdene på Østlandet er det godt utbygd vegnett, og strøm og evt. aggregat gjør det mulig å gjennomføre setringa med moderne hjelpemidler. Men selvfølgelig koster det å holde ved like og drifte dette driftsapparatet også.

Storsamfunnet har etter hvert sett hvilke positive sidevirkninger denne driftsforma har, både for kulturlandskap, biologisk mangfold og opplevelser for besøkende. Seter-/ og bei-

tetilskudd er derfor en viktig og fortjent tilleggslønn for den enkelte seterbruker. Disse må vi tro vil øke framover.

For 10 år siden (juni 2002) la Norges Vel fram sluttrapporten på prosjekt «Levende Stølar» Prosjektet gikk over fire år, og fulgte 15 gardar med setring i Hallingdal og Valdres. Jeg har tillat meg å sakse sammendraget av sluttrapporten:

«Sammendrag – driftsmodeller for mjølkeproduksjon

De 15 prosjektbruka i Levande stølar endra driftsopplegget betydelig i løpet av disse fire årene, i en ekstensivert retning. En sterk reduksjon av kraftforforbruket ble kompensert med et betydelig større grovforopptak, spesielt av beitegras. Produksjonen er stort sett opprettholdt, men det er en tendens til noe lavere avdråtsnivå og litt lavere proteinprosent, enn før prosjektet startet. Endring i foringsregimet har ikke gitt nevneverdige negative utslag verken for kroppsvekt på dyra eller produksjonssykdommer.

Valg av kalvingstid er svært viktig, både av hensyn til avdråtsnivå og kraftforforbruk. Tar man bare hensyn til avdrått, mjølkepris, kraftforkostnad og variable grovforkostnader kom vi fram til at kalving rundt årsskiftet og like etter årsskiftet ga best økonomi. Dette kalvingstidspunktet vil også komme gunstig ut i en totalvurdering der det også

Melking av gardens ressursgrunnlag

er nødvendig å inkludere faktorer som arbeidstopper, kalvestell samt gjennomføring og kontroll med inseminasjon.

Utmarksbeiter er generelt protein-fattige, spesielt i siste del av sommeren. Analysetalla var svært lave, og det var grunn til å tro at dette hadde avdråttmessige konsekvenser.

Resultatene etter 4 år i prosjektet viste betydelig økonomisk framgang på de fleste bruk som deltok, og i sum en auke i inntektene målt som "totalt dekningsbidrag med tilskudd" på kr 70 000,- Dette var kr 50 000 høyere enn kontrollgruppa.»

Lokale og individuelle tilpasninger

Den enkelte seterbruker må bestemme hvilke mål han/hun har for setersesongen og legge løpet der etter. Hvilket stadiet i laktasjonen vil en ha om sommeren?

Vår – eller haust-bære kyr. Hvordan er forholdene på setra? Hvordan er beitekvalitet? Er det muligheter for kombinasjon med inngjerda kvelds- og nattbeite? Hvordan er seterfjøssets beskaffenhet?

Er det mulig å få støtte til restaurering – nybygg, strømforsyning, aggregat?

Kalver og ungdyr, skal de være med på setra?

Kommer dyra hjem til kveldsstellet? Kan en bruke radiobjelle eller anna peileutstyr for enklere å finne dem?

Vil en stelle sjøl eller leie budeie?

Drikkekar bør monteres dersom dyra skal være inne etter kveldsstellet.

De fleste bruker i dag nattbeite, og får dermed større beiteopptak og har vannforsyning der.

Del erfaringer gjennom Seterbrukaren

Svakhetene som utmarksbeite har for protein% og avdrått utover ettersommeren, da beitekvaliteten reduseres, er det mulig å kompensere for på ulike måter, enten med mer proteinrikt kraftfor, eller med tilskudd av evt. håbeite eller tilleggsfôring med rundball på kveld /nattbeite. Mitt ønske er at aktive seterbrukere fra ulike steder og med forskjellige erfaringer kan bruke bladet Seterbrukaren til erfaringsutveksling.

Storsteigen Landbruksskole i Alvdal driver setring i Einundalen. Dette har vært og er en viktig del av gardens og skolens ressursgrunnlag og driftsopplegg.

Som tidligere elev på Storsteigen, har jeg utfordret skolen til å fortelle om setra og sine erfaringer i neste nr. av Seterbrukaren.

Holmsetra

Seterkulturen er i ferd med å gå tapt, - det er likevel fortsatt noen gårdbrukere som tar dyra sine til seters om sommeren, og melk produseres fortsatt på friskt og saftig fjellbeite. På Holmsetra har Jorunn Hagen og Geir Eggereide seter.

Ved St. Hans-tider lokker de geiteflokken sin fra gardsbruket øverst i bygda, opp den gamle setervegen - gjennom skogen og inn på fjellet. Der ligger den grå gamle setra og venter. Her har det vært sammenhengende seterdrift siden tidlig på 1800 -tallet. Bøy nakken i den lave døra, stig inn den gamle seterstua og opplev den helt spesielle atmosfæren.

Her møtes moderne tid og gammel kultur! Om sommer åpner budeia, Jorunn, sin seter for dem som vil ha et innblikk i seterkulturen, i dyr- og melke-stell, eller kanskje bare vil kose med geitene og killingene. Opplev det trivelige på setra når geiteflokken på ettermiddagen lokkes hjem fra beite.

Da liker dyrene å bli kost og stelt med, før de

slippes inn til melking. Alle kan delta i dette! Etter fjøsstell er det enkel servering inne i det gamle seterhuset eller ute på seterstulen. Lær litt om seterlivet i ny og gammel tid, hør en huldrehistorie og litt eventyr. Eller bare la freden senke seg...

Til Holmsetra kommer du enten ved å kjøre opp fra Tretten og deretter følge Holmseterveien, eller fra Øyer via Akksjøseterveien.

Åpningstider:
I hele juli måned er alle hjertelig velkommen på seterbesøk!

Søndag 16.00-21.00, Tirsdag 16.00-21.00,
Torsdag 16.00-21.00

Stølsdrift og beitebruk i fokus på landbruksmesse i Paris!

I veka 25. – 05. mars 2012 var det europeisk landbruksmesse i Paris. Fleire hundre kvadratmeter fordelt på fleire hallar midt i den franske hovudstaden var fylt med kyr, gris, sau, geit og hest, og lokal matkultur frå dei fleste europeiske land.

Ein av dagane var sett av til ein konferanse om beitebruk og stølsdrift, der alle Europeiske land med stølsdrift var invitert. Tittelen på konferansen var «Pastoralismes d'Europe: rendez-vous avec la modernité!». Det betyr noko som «Beitebruk i Europa – stevnemøte med det moderne.

Landbruksmessa synte eit mangfald av husdyraser, der mange av dei også er utrydningstruga dyreslaga er lokalisert til geografiske område, og ofte knytt direkte til kjøt- eller mjølkeprodukt.. Særleg inspirerende var kanskje den nære koplinga mellom matkultur, genetisk og biologisk mangfald og reiseliv. Det var også eit sterkt fokus på terroar (regionale skilnader), biologisk mangfald og miljøvenleg matproduksjon, og heile landbruksmessa bar preg av stolthet over lokal matkultur og tradisjon. Det var vel ikkje tilfeldig at denne messa vart lagt midt i hjartet av hovudstaden.

1. mars var sett av til ein eigen konferanse med tema stølsdrift og beiting. Dette var i samband med at Frankrike feirar 40 årsdagen til ei eiga lov for utmarksbeiting. Kan hende våre kolleger i sør har denne å takke for at Frankrike framleis har så rike beite- og stølstradisjonar å vere stolte av. I Frankrike beiter 50% av sauene og 40% av kyrne på utmarksbeiter.

Frankrike har også jobba fram mange vik-

tige tiltak for fjellandbruket. Dei har blant anna etablert 52 regionalparker – og nokre var representert på konferansen. Dei franske bøndene er som her i Noreg opptekne av lønnsemd og tilskotsordningar. Dei franske stølsbrukarane var også tydeleg opptatt av kor viktig dette var for å ta vare på natur- og kulturverdiane i fjellområda. Ein region fortalte at dei no er kome på UNESCOs verdsarvliste for immateriell kulturarv. Mange var også opptatt av kompetanse, og i Frankrike er det mellom anna eit eige 2-årig studium for å bli gjetar som inneheld alt frå kunnskap og dyr, beitevaner og beitekvalitet og biologisk mangfald.

Til denne konferansen var også dei nordiske landa invitert til å fortelje om situasjonen for stølsdrifta i eige land. Frå Noreg drog Nskleiar Katharina Sparstad og Hanne Sickel frå Bioforsk Løken. Reise og opphald vart dekkja av det franske landbruksdepartementet, og sjølv konferansen vart halde i Nasjonalforsamlinga.

Utfordringane er på mange måtar dei same som i Noreg, fjellbygdene tapar i industria-

liseringa av landbruket. Men Frankrike har take utfordringa på alvor for mange år sidan, og greidd å snu ei negativ utvikling til vekst i fleire marginale landbruksområde, mellom anna med den 40 år gamle beitelova. EU arbeidar no med ei ny «Common agricultural policy», ein ny landbrukspolitikk, i 2013, og mange er opptatt av korleis fjellandbruket vert vektlagt i framtida.

Det er veldig aktuelt for Norsk seterkultur å søke samarbeid med regioner og organisasjonar med samanfallande utfordringar både i Frankrike og andre land i Europa. Sjølv om vi ikkje er med i EU, kan vi lære av kvarandre og sjå på korleis ulike politiske løysingar og regelverk fungerer. Noreg praktiserer i dag mange EU direktiv for landbruk og mat, så det er klart at landbrukspolitikken i EU påverkar oss i Noreg også.

Franskmenna er kanskje flinkare enn oss til å vere stolte av eigen kultur, og dette gjer landbruket ein høg status i befolkninga. Det er sjølvsagt ingen garanti, men gjev breiare forankring i det politiske system i Frankrike og Europa når ein skal forhandle om framtidig landbrukspolitikk i EU.

Kyr på beite. Foto: Kristina Norderup.

Utmarksbeite – en biologisk kulturarv

Redusert beitebruk gjør at utmarka gror igjen mange steder. Det betyr også et tap av biologisk mangfold og en viktig kulturarv. Et nytt svensk-norsk forskningsprosjekt skal dokumentere kunnskap og verdi om tradisjonell bruk av utmark på begge sider av grensen.

Av Jon Schärer, Bioforsk

Tradisjonell beitebruk i utmark er sterkt redusert, og nå skal både kunnskap og bruk av utmark i fire bygder på norsk og svensk side kartlegges. «Utmarksbeite – en biologisk kulturarv som ressurs for ei bærekraftig framtid» er tittelen på et Interreg-prosjekt som gjennomføres i samarbeid mellom Centrum för biologisk mangfold (Sveriges Lantbruksuniversitet), Bioforsk Midt-Norge, Norsk seterkultur, Föreningen Sveriges Fäbodbrukare, Nordisk kulturlandskapsförbund og Länsstyrelsen i Jämtlands län. Målet er å styrke bruken av utmark – både ved tradisjonelle og nye driftsformer.

Flere funksjoner

- En stor del av vår flora og fauna er avhengig av dyrehold og beiting for å overleve, sier prosjektansvarlig på norsk side, Bolette Bele ved Bioforsk Midt-Norge i Stjørdal. Hun viser til at de store beitesystemene er i ferd med å forsvinne, og at seterbruk og beite både ivaretar et biologisk mangfold og gir produkter med en spesiell kvalitet. Det er også en viktig ressurs for å øke matproduksjonen.

- Vi har valgt ut to områder på hver side

av grensa for å finne ut mer om hvordan beitebruken har vært og hvilken kunnskap som finnes. På norsk side er begge i Trøndelag, nemlig Forradalen i Stjørdal og Budalen i Midtre Gauldal.

Arbeidet blir fortsettelsen på et forprosjekt som blant annet viste at brukerne vil ha et bredere fokus på bruk av utmarksbeite. Bele forteller om stor interesse, og det kan være med å legge grunnlag for lokal næringsutvikling basert på beiteressurser og tradisjonell kunnskap.

Bruk av utmark

Over to millioner sau med lam og et par hundre tusen storfe slippes i utmarka i Norge. Antall sau er stabilt, mens antall storfe går ned. I 2006 ble det sluppet 82.000 kuer og 145.000 kviger på utmarksbeite. I tillegg kommer 66.000 geiter og vel seks tusen hester.

Mange dyr, men ikke nok til å stoppe krattskog og gjengroing over alt. De store beitesystemene er i ferd med å forsvinne, og det er viktig å skape et nettverk mellom brukerne og legge til rette for nye måter å utnytte utmarka.

Bolette Bele forteller at det er mange felles problemstillinger på norsk og svensk side. Derfor er det viktig å etablere et nettverk og langsiktig samarbeid mellom ulike næringsutøvere. Målgruppa er også natur- og kulturminneforvaltning samt ulike foreninger.

Kartlegging og utvikling

Prosjektet går over tre år og starter opp med en workshop i mars med registrering og feltarbeid senere i år.

- I første omgang skal vi kartlegge dagens verdier og utvikle disse. Det er også vik-

tig å bryte negativ utvikling og synliggjøre faktorer som gjør at utmarksbeite fungerer bra noen steder.

I neste omgang skal forskerne kartlegge og sammenstille gammel og ny kunnskap. De vil også gå inn på økonomi, beiterettigheter og sammenligne Norge og Sverige. Utmarksbeite som ressurs skal kartlegges, og de vil sammenligne potensialet for ulike typer bruk. Det gjelder både som grunnlag for turisme og muligheten for å skape et attraktivt livsmiljø.

- Målet er å få en økt bruk av utmarksressursene og øke antall setrer i drift. Videre håper vi å tilføre både mer kompetanse til produkt- og næringsutvikling og at vi får etablert langvarige nettverk på tvers av bygder og landegrenser, sier forsker Bolette Bele ved Bioforsk Midt-Norge.

Budeienettverket i Hallingdal

Mandag 20 mars hadde jeg som leder i Norsk seterkultur "invitert meg" til et møte i Budeienettverket i Hallingdal. Det var ingen spesiell anledning annet enn at det er hyggelig å treffe stølsnettverkene rundt om kring. Budeienettverket i Hallingdal er ellers svært dyktige, og jobber veldig profesjonelt.

Av saker som ble tatt opp nemner vi deltagelse i Hallingkost og servering under Skarverennet. Det er ønske om lokal mat, og det blir satt opp et stort telt der budeiene skal stå for serveringen. Ca 8500 skiløpere skal kunne få seg en matbit de dagene 19.-22 april, så det blir sikkert hektisk nok. Hallingkost drives av Cindy Bjølgerud som også står for organiseringen denne dagen.

På møtet presenterte også Kjetil Larsgard sine tanker rundt en eventuell søknad om å få norsk støltdrift inn på UNESCOs verdensarvlisten. Dersom støltdrift i Norge skal med er det aktuelt å søke om deltakelse på grunnlag av immateriell kulturarv. Støltdrifta har dyr, mat, historier og musikk, og mange nordmenn har gode minner knytta til støltdrift. Han presiserte at det ikke er et musealt vern, og dersom vi lykkes å komme på UNESCOs verdensarvliste for immaterielt kulturminnevern vil det medføre nasjonale og internasjonale forpliktelser til å ta vare på denne driftsformen uten å legge fysiske begrensninger for utvikling. I første

Ein sliten men fornøyd gjeng fra Budeienettverket klar til å rigge ned og rydde Stølsvollen sist sesong. Foto fra Facebooksida til Stølsliv i Hallingdal v/ Budeienettverket.

omgang er det aktuelt å utarbeide en søknad til Kulturdepartementet i 2013 om å bli nominert. Styret i Norsk seterkultur har sagt ja til å støtte søknaden og bli med på arbeidet med dette.

Vi ønsker Budeienettverket lykke til videre med både støltdrift og andre spennende tiltak de sysler med!

Katharina Sparstad

God lukt av ferdigkokt dylle fikk folk bortåt kjelen.

Trenger fleire vertskap til **Grønt Spa'tak**

Natur og Ungdom har et breitt engasjement som også omfatter landbruk, og prosjektet Grønt Spa'tak er en viktig del av dialogen mellom landbruket og miljørørsla.

Natur og Ungdom og Bonde- og Småbrukarlaget arrangerer hvert år Grønt Spa'tak, hvor ungdommer jobber frivillig på gård eller seter, eller går beitetilsyn. I år trenger vi flere som vil være vertskap for Spa'tak-ungdommer.

Ungdommene som deltar på Spa'tak er utplassert på gård, seter eller i et beitetilsynslag minst 10 dager i løpet av sommerferien. Det er særlig stor interesse for å jobbe på seter. Vertskapet er ansvarlig for kost, losji og opplæring. Vi dekker reise. Vanligvis er to eller tre ungdommer utplassert sammen. Mange deltar på Spa' har ikke erfaring med landbruk, men de er engasjerte og interessert i å lære.

På våren arrangerer vi et Spa'tak-seminar for de av ungdommene som har mulighet. Der lærer de om jordbrukspolitikk, og om hvorfor et norsk jordbruk, basert på norske ressurser, er viktig i en internasjonal sammenheng.

Er du interessert i å få besøk av ungdommer i sommer, ta kontakt med Øyvind Aukrust som er koordinator for prosjektet. Han nås på tlf:

40047518 eller epost: oyvinda@nu.no. Vi har et mål om å øke deltakertallet betydelig i år, og trenger derfor både flere gårder, setre og beitetilsynslag.

Nasjonal stølskonferanse – Fagernes 11. - 12. mai 2012

Fredag 11. mai

Kl 11.00 – 11.30 Frammøte og registrering
 Kl 11.30 – 12.30 Lunsj
 Kl 12.30 – 13.00 Opning og kulturinnslag
 Kl 13.00 – 13.45 Stølsprosjektet i Oppland

Røynslr etter deltaking i Landbruks- og matdepartementet sitt stølsprosjekt 2005 – 2010 v/Guri Grønolen, Fylkesmannen i Oppland og Thomas Aslaksby, om mangesysleri og støling.
 Kl 13.45 – 14.00 Beinstrekk

Stølsmjølk – spesialprodukt og framtidsetta tilpassing?
 Kl 14.00 – 16.15 Marknadspotensialet til stølsmjølka. Korleis marknadsføre stølsmjølka? Korleis ta ut ein meirverdi i marknaden? Mjølkeproduksjon i fjellområda i Sentral-Europa (30 min) v/Christian Anton Smedshaug, Landbrukets Utredningskonte

Faglege innleiingar á 15 min:

- Mjølke frå friske fjellbeite v/Hanne Sickle, Bioforsk
- Norske meierispecialitetar v/Elisabeth Morthen, TINE
- Foredling på stølen v/Geir Harald Fodnes, Strandmo stølsysteri
- Lokalmat i butikkane v/Eivind Haalien, Norgesgruppen
- Verdiskaping og mat v/Bernt Bucher Johannessen, HANEN

Spørsmål

Kl 16.15 – 16.45 Kaffi m/kake
 Kl 16.45 – 17.30 Gruppearbeid/Meiningsutveksling
 Kl 17.30 – 17.50 Skråblikk på dagen v/Heidi Bragerhaug
 Kl 17.50 – 18.00 Takk for i dag v/arrangørane
 Kl 19.00 Middag

Laurdag 12. mai

Kl 09.00 – 09.30 Stølsbygningar og stølslandskap – bruk og vern v/Simen Bjørgen, Norsk Kulturarv
 Kl 09.30 – 10.15 Nyare fjøsløysingar og produksjonslokale. Døme på fjøsløysingar v/John Elvesveen, Fylkesmannen i Oppland
 Kl 10.15 – 10.40 Moderne stølsdrift i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Ellen-Anne Bergseng, Bergsengstølen i Grimsdalen
 Kl 10.40 – 11.00 Utfordringar og praktiske løysingar for stølar utan straumnett. Sigmund Røysland, bonde og stølsbrukar i Tinn
 Kl 11.00 – 11.45 Kaffipause og utsjekkning
 Kl 11.45 – 12.30 «En fornemmelse av støl» v/Anne-Katrine Brun Norbye, antropolog
 Kl 12.30 – 12.45 Norsk seterkultur inn i framtida. Kva kan Norsk seterkultur bidra med?
 v/Katharina Sparstad, Norsk seterkultur
 Kl 12.45 – 13.00 Avslutning
 Kl 13.00 – 14.00 Lunsj

Med atterhald om endringar i programmet

Praktiske opplysingar

Adresse: Quality Hotel & Resort Fagernes
 Jernbanevegen – 2900 Fagernes
 Tel: 61 35 80 00 – www.fagernes-hotel.no

Spørsmål om konferansen kan verta retta til:

Anne Berit Grasbakken, anne-berit.grasbakken@fmop.no
Guri Grønolen, guri.gronolen@fmop.no
Katharina Sparstad, katharina.sparstad@valdres.no

Påmelding:

Elektronisk påmelding hjå Fylkesmannen i Oppland. Gå inn på www.fylkesmannen.no/oppland og klikk på kurs og konferansar i venstre meny.

Kansellering:

Påmeldinga er bindande. Ved eventuelt forfall, må bestilt kost og losji på hotellet likevel verta betalt.

Prisar:

Pr. person – 2 dagars konferanse i enkeltrom kr 1360,-
 Pr. person – 2 dagars konferanse i dobbeltrom kr 1260,-
 Daggpake (lunsj og kaffi):
 Ikkje buande, pris pr. person pr. dag kr 365,-
 Middag: Ikkje buande kr 365,-

Den enkelte deltakar gjer opp med hotellet ved avreise. Dersom ein ønskjer faktura, må ein avtale dette med hotellet på førehand.

Konferanseavgift:

Deltakarane betalar hotellet for overnatting og servering. Konferansen er elles gratis. Medlemmer i Norsk seterkultur får refundert med kr 500 i etterkant.

Påmeldingsfrist: 20. april 2012.

Arrangørar:

Fylkesmannen i Oppland, Norsk seterkultur og Valdres Natur- og Kulturpark.

TIL SETERS, TIL SETERS

Fylkesmennene i Hedmark, Oppland, Møre og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag, Norsk Seterkultur, Midt-Norsk Aktivum og Oppdal kommune lanserer nå et nytt og nyttig nettsted: **En SETERVEILEDER**

- nettstedet for deg som har gård med kyr eller geiter, men mangler seter - hvordan få til det?
- for deg som har seter og tenker på å ta med kyrne og starte opp igjen setringa -
- for deg som melker på setra hver sommer og tenker på å utvide med videreforedling og salg -
- for deg som skulle rydda beitene rundt vangen og trenger en skjøtselsveileder for fjellbjørkeskog
- for deg som er i landbruksforvaltningen, og akkurat har fått spørsmål om bygningsrestaurering i en seterdal
- og for deg som bare drømmer - om setra, seterprodukt og lur og lokk -

I seterveilederen finner du informasjon og lenker til det meste som har med setra og gjøre - setervang, bygningsrestaurering, dyrehelse, vertskapsrollen, salg og videreforedling, TINE sitt regelverk, beite i utmark, vann og avløp mm. Veilederen inneholder også fem filmer fra forskjellige setre i Norge, og omhandler tema som reiseliv, vertskap, UV-filtrering av vann, oppstart av setring, ostkoking mm.

Klikk deg inn på www.oppdal.kommune.no/seterveileder og drøm deg bort i seterlandet. Snart er det sommer og setersesong igjen

*Bli medlem
i Norsk seterkultur*

Medlemskontingent 2012

Aktiv seterbrukar	kr. 400,-
Støttemedlem/abonnement på Seterbrukaren	kr. 300,-
Organisasjon/institusjon	kr. 600,-

Ja, eg vil bli medlem

Aktiv seterbrukar

Organisasjon/institusjon

Støttemedlem/tinging av Seterbrukaren

Namn:

Adresse:

Telefon:

Du kan også registrere deg som medlem på våre heimesider: www.seterkultur.no

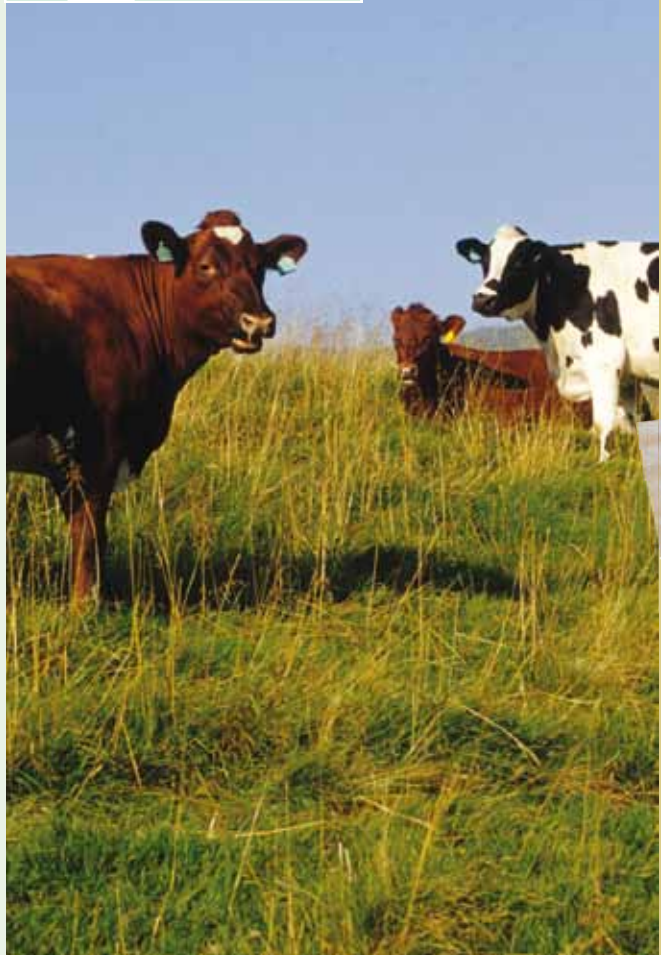
NORSK SETERKULTUR
6214 NORDDAL Tlf: 70 25 91 77 – Fax: 70 25 91 57
E-post: seter@seterkultur.no
Bankgiro: 2367 20 51 169

Norsk Seterkultur

Mange av våre produkter
har rot i stølskulturen
og vi støttar Norsk Seterkultur
i arbeidet for denne driftsforma

 Felleskjøpet

Holdbare kyr med

Pluss Multitilskudd storfe og geit

Pellets eller pulver

Høg produksjon, god fruktbarhet og god helse sikres ved bruk av Pluss Multitilskudd. Gi alltid multitilskudd når dyra får mindre enn 3 kilo kraftfôr eller ved bruk av alternative fôrmidler.

Pluss